

gnozeologické úvahy. Autor v siedmej kapitole ešte v krátkosti rozoberá súčasné buržoázne, reakčné filozofické smery.

Akademik Hrušovský vo svojej štúdii nadhodil veľké množstvo problémov; mnohé z nich v krátkosti veľmi jasno rozriešil, mnohým sa však pre malý rozsah štúdie nemohol venovať. Práve množstvo vedeckých problémov pôsobí niekde dojmom nysystematičnosti. Tento dojem však pri dôkladnom preštudovaní diela zmizne. Naša filozofická a vedecká verejnosť by bola iste veľmi rada, keby z povolaných rúk akadémika Hrušovského dostala rozsiahlu prácu z gnozeologie, ktorá by výdatne pomáhala najmä prírodovedcom.

V. Filkorn

STANISLAV FELBER, JÁN BAYER, SLOVENSKÝ BACONISTA XVII. STOROČIA.
Vydalo Vydavateľstvo SAV v Bratislave 1953. Strán 135. Cena viaz. 25 Kčs.

Jednou z najdôležitejších foriem historického výskumu a najlepšou prípravou k systematickému spracovaniu dejín filozofie je monografické spracovanie vynikajúcich postáv minulosti. Filozofický ústav SAV nemá v monografickom spracovaní jednotlivých profilov ešte dlhú tradíciu. Popri monografii o Izákovi Cabanovi je Felberova monografia o Jánovi Bayerovi iba začiatkom celej ďalšej serie, ktorú ústav plánuje v budúcnosti vydávať. Preto túto knihu vítame s radosťou a označujeme ju za posla rozkvetu filozofickej tvorby aj v tomto odbore.

Monografia Stanislava Felbera sa zaoberá jednou z dôležitých, pozitívnych postáv, reprezentujúcich filozofické myslenie na Slovensku v XVII. stor., Jánom Bayerom. Ján Bayer bol príslušníkom prešovskej školy, ktorá sa do dejín slovenského myslenia zapísala trojicou slávnych mien: Bayer, Caban, Ladiver. Všetci títo prešovskí magistri boli na dobu a podmienky, v ktorých tvorili, odvážni. Boj o singulárie a univerzálie, boj proti aristotelizmu a najmä z neho odvodenej scholastickej metóde, propagácia novej, z prírodovedy prevzatej induktívnej metódy a hlásanie teórie o existencii atomov svedčí, že sa i u nás na Slovensku našli filozofi, ktorí pohotove a pokrokove reagovali na vtedajšiu svetovú filozofickú problematiku. Súčasne to svedčí o druhom významnom fakte, totiž že sa u nás už aj vtedy začínalo revolucionizovanie určitých vrstiev, najmä príslušníkov inteligencie, ktorí svojím dielom vyjadrovali odpor proti vládnucemu feudalizmu i jeho spoločenským dosahom.

Bayerovo dielo, ako to ukazuje kniha St. Felbera, je i napriek svojim ústupkom fideizmu a reakčným teóriám, s ktorými sa dôsledne nevyrovnalo, jasným dokladom kritického pohybu proti feudalizmu. Bayer kráčaľ po hoku tých svetových filozofov, ktorí sú monumentálnymi piliermi duchovného vývinu modernej doby — Bacona a Komenského. Aj keď bol viac-menej ich epigonom, predsa je jeho filozofický čin s nášho hľadiska revolučný. S takýmito postavami našej národnej minulosti mal by sa soznámiť nielen profesionálny filozofický pracovník, ale mal by sa o nich dozvedieť aj náš pospolitý človek, lebo ony sú silnou oporou našej národnej hrdosti a posilou pri budovaní nášho dnešného života.

Knihu rozdelil autor na tri časti: Život Jána Bayera, Bayerovo dielo, Bayerova filozofia. V prvej časti nás Felber soznamuje s búrlivým životom filozofa. Sprevádza ho stručne od jeho narodenia r. 1630 cez školské roky na witemberskej univerzite, cez roky kariéry na prešovskej mestskej škole a cez kazateľské účinkovanie v Ban-

skej Bystrici a Spišskom Podhradí až k ťažkým životným skúškam, keď bol vypovedaný do vyhnanstva a r. 1674 v Levoči náhle zomrel. Bayer zomrel pomerne mladý, avšak jeho aktívna povaha, bystrý intelekt a dobrá filozofická príprava spôsobili, že aj za krátky čas svojho pôsobenia vykonal mnoho na poli filozofie a praktickej pedagogiky.

V druhej časti knihy analyzuje St. Felber už samo Bayerovo dielo. Najprv podáva prehľad jeho witemberských dišputácií, ktoré sú podľa vtedajšej filozofickej prípravy na nemeckých univerzitách písané v duchu aristotelizmu a neprinášajú v podstate nič nového. Druhú skupinu tvoria diela, ktoré Bayer napísal už v Prešove. V týchto dielach, ako ukazuje autor knihy, vystupuje Bayer s mnohými vlastnými náhľadmi, aj keď sú odvodené väčšinou z filozofie Fr. Bacona. Sú to predovšetkým dve diela: *Lux mentium* a *Ostium naturae*. Prvé vyšlo r. 1663 a obsahuje vlastné jadro Bayerovej filozofie. Zaujímavý je úvod k tomuto dielu, v ktorom Bayer vykladá svoje stanovisko k filozofii. Je moderné, protischolastické. Bayer zdôrazňuje veľký význam praxe pre filozofiu a nutnosť nájdania novej metódy poznania, novej logiky a novej metódy bádania. Za vzor dáva indukčnú metódu a logiku, vypracovanú Fr. Baconom. Vlastnú knihu delí Bayer na tri časti, ktorým dáva grécke mená: Gnóstiké, Diagnóstiké a Gnóristiké.

V Gnóristiké, ako ukazuje Felber, sa Bayer najprv pokúša o akési triedenie vecí a súhlasne i vied, zodpovedajúcich príslušným skupinám vecí a javov. Potom podáva náčrt hlavných gnozeologických problémov, ktoré svojím výberom a postupom spracovania pripomínajú gnozeologiu baconovskú. V Diagnóstiké, popri kritike a hodnotení starých filozofických názorov sa venuje Bayer otázkam logiky. Hovorí v spôsoboch, ako možno veci preskúmať, uvážiť, roztriediť a uviesť do systému. Obširne rozoberá najmä indukciu a sylogizmus. Indukciu považuje za vyššiu a dokonalejšiu metódu, ako bola metóda scholastická. Súčasne ju považuje za jediný spôsob, ako možno vybrať z omylov a zastaralých chýb, lepšie pokračovať vo vedách a umeniach a prispôbiť ich ľudským potrebám. Ľudstvo sa, podľa Bayera, dopustilo na ceste za poznaním mnohých omylov, ale už sa ukazujú náznaky nápravy. Treba len opustiť staré predsudky, zbaviť sa fanatizmu a dogmatizmu, či už náboženského, či filozofického a začať myslieť a konať takým novým spôsobom, ako sa to v posledných rokoch javí v prírodovede. Lebo nestačí, keď sa filozof pokúša iba o výklad prírody (aj tieto výklady boli dosiaľ poväčšinou abstraktné a špekulatívne), ale treba poznať prírodu a využiť ju v ľudský prospech. Potom rozvádza Bayer sám indukčný postup a ilustruje ho na mnohých príkladoch, niekedy vlastných, niekedy prebraných z Bacona.

V Gnóristiké podáva Bayer návod, ako vyskúmané veci sdeľovať druhým ľuďom. Utriedené a logicky systemizované poznatky treba zachovávať aj pre budúcnosť a oboznamovať s nimi iných ľudí, aby sa tak stali užitočnými. Tu Bayer rozvádza svoje pedagogické názory, v ktorých, ako konštatuje St. Felber, je očividome závislý na Komenskom.

Aj druhú knihu, *Ostium naturae*, rozoberá Felber podrobne podľa vlastného autorovho členenia. Kniha je venovaná problémom fyziky, t. j. podľa vtedajšieho chápania prírodných vedám. Felber sa však snaží aj tu vystopovať filozofické myšlienky, čo ostatne ani nebolo také ťažké, keďže Bayer vkladal do fyziky veľa gnozeologických, logických a metafyzických úvah a celé delenie fyziky založil vlastne na filozofickom základe. Ako v *Lux mentium*, aj tu sleduje autor Bayerovu závislosť od Ba-

cona, Komenského a v konkrétnych poznatkoch fyzikálnych od wittemberského profesora fyziky Jána Sperlinga. Bayerova pokrokovosť je zrejmä aj v tejto knihe, aj keď je miestami prešovský magister nedôsledný, mieša vedecké náhľady s náboženskými náladami a upadá do novej protestantskej scholastiky.

Po rekapitulácii hlavných téz z *Lux mentium* rozvádza Bayer najzákladnejšie pojmy prírodovedy, ktoré považuje súčasne za základné princípy sveta. Sú to: hmota, duch a po vzore Komenského svetlo. V názoroch na hmotu mieša Bayer moderné názory o atomovom zložení a stálych vlastnostiach hmoty s mystickými teóriami hmoty, podľa ktorých hmota a jej vlastnosti boli stvorené duchom, ktorý jej súčasne predpisuje zákony a spôsoby existencie. Z Bayerovho ponímania hmoty, konštatuje autor, jasne vidieť charakter celej jeho filozofie. „Je to smes vtedy moderných poznatkov v prírodných vedách a starých predsudkov, vyplývajúcich z malej znalosti prírodných vied, ako aj z ústupkov idealizmu a fideizmu“ (str. 60). Kapitola o duchu a svetle je ešte konfúznejšia. Bayer sa v nej vzdialil miestami úplne od Bacona a upadol, najmä v názoroch na povahu a úlohu svetla vo vesmíre, do novoplatónskej mystiky. Dlhá úvaha o účelnosti, ktorú pripojil na konci knihy, je zasa kresťanskou apoteózou boha, ktorý múdre určil cieľ a účel sveta.

V tretej časti monografie, nazvanej Bayerova filozofia, hodnotí Felber Bayerovu filozofiu na pozadí doby a vo vzťahu k jej hlavným filozofickým predlohám, Baconovi, Komenskému a Sperlingovi. Felber zvažuje klady i nedostatky prešovského filozofa a správne oceňuje pokrokovosť celkovej jeho orientácie, ktorá preukazuje prírodovedecké a materialistické tendencie. Upozorňuje však aj na Bayerove nedostatky, nedôslednosti a nepôvodnosti.

Táto tretia časť Felberovej knihy je najzaujímavejšia. V nej privádza Felber čitateľa najbližšie k jadrú Bayerovej filozofie, kreslí Bayerov systém a jeho detaily. Druhá časť knihy, naproti tomu, je vcelku iba vecná, konštatujúca obsah diel presne podľa kapitol, podkapitol, odstavcov atď. Aj keď je materiálová analýza hlavnou požiadavkou monografického spracovania nejakého mysliteľského profilu, neznamená to objektivistické podanie obsahu diela a citovanie textu, ale postupnú a systematickú interpretáciu a hodnotenie myšlienok autorových. Práve túto dôležitú požiadavku druhá časť Felberovej monografie nespĺňa dostatočne. Podáva bohatý materiál a poznanie Bayerovho diela, ale neobohatí čitateľa o jasný hodnotiaci pohľad na Bayerovu tvorbu a na jeho prínos do slovenskej filozofie. Až v tretej časti, kde Felber hovorí už o metóde, logike, metafyzike atď., kde vymedzuje, čo je v týchto Bayerových náhľadoch originálne a čo prevzaté a kde sa zmieňuje aj o význame Bayerovho diela, uplatňuje Felber dôslednejšie hľadiská historicko-materialistického výskumu dejín filozofie.

E. Városová

A. SIRÁCKY, VZNIK A VÝVOJ NÁBOŽENSTVA. Vydala Osveta v Martine 1953. Strán 30. Cena broš. 1.20 Kčs.

V edícii Veda ľudu, v ktorej vychádzajú prednášky Československej spoločnosti pre šírenie politických a vedeckých poznatkov na Slovensku, vyšla ako 27. sväzok práca prof. Dr. A. Siráckeho, *Vznik a vývoj náboženstva*. Je to populárny marxistický výklad vzniku náboženských predstáv a ich vývinu až do dnešných čias.